

### Особливості вищої освіти України в умовах війни

**Анотація.** У статті схарактеризовано особливості вищої освіти України в умовах війни. Зосереджено увагу на переорієнтації вищої освіти на задоволення потреб економіки країни та її відновлення і розвиток; інтеграцію освіти, науки і виробництва; інтернаціоналізацію освітнього процесу; збереження національної й культурної самобутності українського народу. Наголошено на врахуванні пріоритетності людини в системі освіти, підвищенні соціального статусу науково-педагогічних і педагогічних працівників у суспільстві; оновленні матеріально-технічної бази відповідно до сучасних потреб виробництва; безпечність освіти.

**Ключові слова:** вища освіта, військова агресія, заклади вищої освіти, особливості освітнього процесу.

**Abstract.** This article characterizes the specific features of Ukrainian higher education during Russia's war against Ukraine. It focuses on a) the reorientation of higher education towards meeting the country's economic needs, as well as its recovery and development; b) the integration of education, science and production; c) education internationalization; d) the preservation of the national and cultural identity of the Ukrainian people. Emphasis is placed on prioritizing the individual within the educational system, elevating the social status of research and teaching staff in society, upgrading the material and technical infrastructure to meet current production needs and ensuring the safety of education.

**Keywords:** higher education, military aggression, higher education institutions, characteristics of the educational process.

**Постановка наукової проблеми.** Освіта є важливим соціокультурним феноменом, який відображає всі процеси, що відбуваються у суспільному житті нашої держави. Саме освіта є засобом відтворення і збагачення духовного, національного й інтелектуального потенціалу країни, патріотичного виховання громадян, умовою успішної модернізації виробництва, розвитку економіки. Відмітимо, що війна внесла відповідні корективи, зокрема й освітню галузь. Саме тому, особливо в умовах військової агресії, важливо вистояти і зберегти всі позитивні освітні практики, забезпечити належну підготовку фахівців у закладах освіти.

Відзначимо, що Кабінетом Міністрів України розроблено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 рр. [10], Міністерством освіти і науки України детально проаналізовано виклики та перспективи в освіті України [5], особливості освіти в умовах воєнного стану [6], розроблено план відновлення освіти і науки [7]. Центром Разумкова здійснено аналіз соціально-економічних та гуманітарних наслідків агресії для українського суспільства [9]. Це свідчить про актуальність та важливість пошуку основних напрямів розвитку освіти України. У контексті цього особливої актуальності набуває визначення особливостей вищої освіти в умовах військової агресії.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми розвитку та функціонування системи освіти загалом і вищої зокрема висвітлювалися у працях В. Андрущенка, Р. Гуревича, І. Зязюна, В. Кременя, О. Коберника, С. Ніколаєнка, В. Олійника та ін. Зокрема, особливостям і перспективам підготовки фахівців у закладах вищої освіти для закладів професійної освіти присвячені публікації П. Лузана, Н. Ничкало, В. Радкевич, вищої освіти – Г. Васяновича, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, А. Колош та ін.; тенденціям розвитку мистецької вищої освіти – В. Беха, А. Козир, Г. Костюка, В. Лутай, М. Степко та ін.; тенденціям розвитку післядипломної педагогічної освіти – Н. Котельнікової, В. Олійника; освіти дорослих – Н. Авшенюк, Л. Лук'янової, О. Огієнко, Є. Пінчук та ін.; тенденціям трансформації й реформування освітнього простору – С. Гуткевича, О. Марченко, М. Мясковської, Н. Сухової, Т. Яровенко та ін.

**Мета статті** полягає у визначенні й характеристиці особливостей вищої освіти в умовах війни.

**Виклад основного матеріалу.** Характеризуючи особливості вищої освіти на сучасному етапі в умовах війни, необхідно відзначити наявності такої проблеми як «надлишкова освіта», яка характерна для переважної більшості розвинених індустріальних держав й характеризується

наявністю ситуації, коли фахівці з високим рівнем кваліфікації виконують роботу, що передбачає нижчий рівень кваліфікації. Для вирішення цієї проблеми, характерної також для системи освіти зарубіжних країн, на думку науковця, є комерціалізація освіти. На жаль, на сьогодні спостерігається, що здобувачі вищої освіти, що навчаються за бюджетні кошти не відпрацьовують певний термін в державних установах і підприємствах, часто виїжджаючи за кордон. На сьогодні, маючи велику кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб, основна проблема в неспроможності в умовах війни здобувати освіту за власні кошти. Тому для підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей на сьогодні особливо важливою є підтримка держави.

Цінним з нашої точки зору в умовах війни, є підхід А. Козира, який наголошує, що основними напрямками розвитку освіти в Україні загалом і вищої зокрема мають бути: гуманізація та гуманітаризація освіти; взаємопов'язаність й взаємообумовленість освіти і філософії; підпорядкування всіх видів освітньої діяльності та їхньої інтегративної взаємодії загальній меті; соціокультурна відповідність; створення належних умов для успішної самореалізації; забезпечення педагогічної взаємодії; перехід від регламентованих способів організації освітнього процесу до активізуючих і розвиваючих; акмеологічна спрямованість освіти; безперервність освіти. Відмітимо, що на сьогодні актуальним є поєднання різних форм навчання. Зокрема в умовах карантину освітній процес у переважній більшості здійснювався у формі дистанційного навчання, яка засвідчила свою неефективність. В умовах війни, враховуючи всі ризики й небезпеку, обладнавши сховища, заклади освіти реалізують змішану форму навчання, впроваджують інноваційні способи взаємодії [4].

Результати аналізу особливостей вищої освіти в Україні свідчать про те, що всі науковці одностайні щодо гуманізації та гуманітаризації освіти, її безперервності, оновлення організаційних форм і методів навчання, стимулюючого впливу освіти на особистість та її безперервність. Відмітимо, що всі ці особливості є актуальними і в тій чи іншій мірі реалізуються в системі вищої освіти. Підтримуємо повністю позицію науковців й зупинимося на тих особливостях, якими хотіли б доповнити цей перелік.

На сьогодні потребують зміни концептуальних підходів щодо місця вищої освіти у структурі національної економіки та переосмислення її ролі у забезпеченні економічного розвитку країни. Особливої актуальності це набуває в умовах військової агресії й нагальній потребі підтримки й розвитку економіки нашої держави. У контексті цього однією з особливостей вищої освіти України на сучасному етапі є її спрямованість на задоволення потреб економіки країни та її відновлення і розвиток. Саме орієнтованість структури й змісту освіти на потреби ринку праці, сучасний стан економічного розвитку держави сприяє підготовці кваліфікованих фахівців, здатних відновлювати й розвивати економіку нашої держави. Необхідно відмітити, що для того, щоб забезпечити потреби економіки у фахівцях, потрібно розвивати економіку країни, різні сфери виробництва. Також важливим є активне спрямування на потреби військових щодо переорієнтації змісту й спеціальностей на потреби економіки в умовах військової агресії.

Не менш важливою є особливість вищої освіти України, що полягає в інтеграції освіти, науки і виробництва та обумовлює підготовку майбутніх фахівців до реальних умов професійної діяльності та дає змогу впроваджувати в освітньому процесі сучасні досягнення в галузі науки й освіти. Наголосимо, що в контексті реалізації цієї тенденції актуалізується потреба у появі нових спеціальностей, відповідно до потреб виробництва. Для забезпечення цієї тенденції важливим є врахування трьох рівнів інтеграції, виокремлених Р. Гуревичем, зокрема: асиміляція базового інструментарію базової науки з особливостями виробничого процесу; синтез взаємодіючих наук з потребами й вимогами виробництва; цілісність освітнього процесу, що передбачає формування змісту освіти підготовки фахівців для чітко визначених умов виробництва [2]. Такий підхід дає змогу комплексно вирішувати проблеми освітнього процесу; виокремлювати головні компетентності й програмні результати, які мають бути сформовані у здобувачів; формувати комплексне бачення проблеми; реалізовувати індивідуальну траєкторію навчання. Доцільним є розроблення інтегрованих навчальних дисциплін, курсів, сертифікатних програм та ін. Цьому сприяє також участь закладів вищої освіти й представників підприємств у спільних проєктах,

грантах, залучення зовнішніх стейкхолдерів (роботодавців, практиків виробництва) до освітнього процесу, проведення на базі підприємств практичних й лабораторних занять [1].

Необхідно відмітити, що у зв'язку з великою кількістю вимушених переселенців, зростає чисельність людей, які шукають роботу за кордоном, що потребує вирішення чисельних проблем з їх працевлаштуванням, соціальним захистом, перепідготовкою. Значна кількість молоді змушена продовжити своє навчання за кордоном. У контексті цього особливої актуальності набуває потреба у створенні освітнього простору, який давав би змогу швидкого вирішення проблем щодо визнання дипломів та уніфікації освітніх стандартів на різних освітніх рівнях. Це забезпечить конкурентоздатність випускників українських закладів освіти й створить сприятливі умови для їх подальшого навчання та працевлаштування за фахом за кордоном.

Наступною особливістю вищої освіти в умовах військової агресії є інтернаціоналізація освітнього процесу, що дає змогу інтегрувати в систему освіти України міжнародну, міжкультурну компоненти. Документом, що регламентує цей процес є Резолюція Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [8]. Це сприяє появі нових провайдерів освіти, оновленню форм здобуття освіти, забезпечуватиме диверсифікацію кваліфікацій і свідоцтв про одержання освіти, міжнародну мобільність здобувачів та педагогів, збільшення попиту на освіту впродовж життя, надходження приватних інвестицій. Відмітимо, що інтернаціоналізація вищої освіти виокремлена як одна із стратегічних цілей у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 рр., яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 р. [10]. Слід відмітити й активне намагання закладів освіти реалізувати різні напрями інтернаціоналізації, що обумовлює необхідність оновлення змісту підготовки майбутніх фахівців, технологій та методів навчання загалом.

Відмітимо, що на сьогодні заклади вищої освіти намагаються реалізувати різні форми інтернаціоналізації: внутрішню або інтернаціоналізацію вдома та зовнішню або інтернаціоналізацію за кордоном. Це дає змогу здійснювати обмін досвідом, розвивати стратегічне партнерство на міжнародному рівні між закладами освіти, міжнародними освітніми асоціаціями, залучати міжнародних зовнішніх стейкхолдерів, акредитувати освітні програми у міжнародних організаціях з акредитації та ін. Одним з інструментів інтернаціоналізації є мобільність. Однак в контексті цього необхідною умовою є володіння педагогами та здобувачами закладів освіти іноземною мовою на достатньому рівні для комунікації та участі у різних програмах академічної мобільності, грантах, проєктах, членства у міжнародних спілках, залучення іноземних здобувачів до навчання у вітчизняних закладах освіти, підвищення публікаційної активності педагогів та ін.

Поряд з цим хочемо слід наголосити й на пріоритетності людини в системі освіти, підвищенні соціального статусу науково-педагогічних і педагогічних працівників у суспільстві; оновлення матеріально-технічної бази відповідно до сучасних потреб виробництва; безпечність освіти та ін.

**Висновки.** Таким чином, до основних особливостей вищої освіти відносимо переорієнтацію освіти на задоволення потреб економіки країни та її відновлення і розвиток; інтеграцію освіти, науки і виробництва; інтернаціоналізацію освітнього процесу; збереження національної й культурної самобутності українського народу. Важливим також є врахування пріоритетності людини в системі освіти, підвищенні соціального статусу науково-педагогічних і педагогічних працівників у суспільстві; оновлення матеріально-технічної бази відповідно до сучасних потреб виробництва; безпечність освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні програми реалізації кожної з виокремлених тенденцій розвитку освіти в Україні.

#### Список використаних джерел:

1. Андрощук І. Формування громадянської відповідальності у майбутніх учителів як важлива складова професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2022. № 1 (115). С. 3-12.

2. Гуревич Р.С. Інтегративні тенденції змісту освіти в підготовці вчителів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 44. С. 66-72.
3. Каленюк І. Сучасні тенденції розвитку освіти у глобальному середовищі. *Університетська освіта*. 2011. № 1. С. 20 – 28.
4. Козир А. Основні тенденції розвитку мистецької освіти на сучасному етапі. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: збірник наукових праць ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*. 2016. Вип. 3. С. 25-37.
5. Освіта в Україні: виклики та перспективи (інформаційно-аналітичний збірник). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>
6. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С.М. Шкарлета. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf>
7. План відновлення: освіта і наука (проєкт станом на 03.08.2023 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/NO.proyekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>
8. Резолюція Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU15167>
9. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ, 2022. 277 с. URL: [https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022\\_Gum.pdf](https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf)
10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>